

Tolking i offentlig tjeneste og konferansetolking. To forskjellige verdener?

Sunniva Whittaker

NHH

Summary

This article explores differences between conference interpreting and community interpreting with regard to identity, status, ethical issues and interpreting skills requirements. My aim is to show that while community interpreting training should, and in general does, focus mostly on ethical problems interpreters may encounter, it is important to develop the students' interpreting skills. Methods used in conference interpreter training programs can also be applied in community interpreting training albeit on a more modest scale.

1. Innledning

Tolking – i betydning muntlig formidling av en avsenders budskap på et annet språk – dekker en rekke uensartete kommunikasjonsituasjoner. En vanlig inndeling er basert på type tolkeoppdrag/oppdragsgiver. Man skiller således mellom tolking i offentlig tjeneste og konferansetolking. Denne inndelingen viser seg å være nyttig ettersom den ofte avspeiler to svært forskjellige virkeligheter. Forskjellen ligger både i de ytre faktorene - tolkenes utdanningsnivå, lønnsnivå og yrkesidentitet – og de rent tolkefaglige faktorer, bl.a. etiske problemstillinger som oppstår i yrkessammenheng og krav til tolketekniske ferdigheter.

Selv har jeg bakgrunn som konferansetolk, med en grad i konferansetolking fra Ecole Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs (ESIT) i Paris. Å være med på å bygge opp tolkeutdanningen i Bergen har vært en svært interessant oppgave, og har gitt meg anledning til å reflektere over hvordan forskjellene nevnt ovenfor bør gjenspeile seg i utdanningen. I det følgende skal jeg kort gjøre rede for de ulike faktorene før jeg diskuterer hvorvidt opplæring i tolketeknikk som gis til studenter i konferansetolking har noen overføringsverdi for studenter som utelukkende skal tolke i offentlig tjeneste.

2. Ytre faktorer

I Norge er markedet for konferansetolker relativt begrenset. Internasjonale konferanser som arrangeres i Norge foregår gjerne på engelsk eller flere av de store europeiske språkene. Der finnes ingen konferansetolkutdanning og kun et fåtall mennesker livnærer seg utelukkende som konferansetolk. Gitt den lave aktiviteten på konferansetolkmarkedet er det ikke overraskende at man i Norge har hatt tendens til å bruke betegnelsen tolk om tolking i offentlig tjeneste. I andre land med et større konferansetolkmarked har det vært behov for å skille mellom de to kategoriene.

Gitt de rådende omstendigheter har det ofte vært en glidende overgang mellom de to tolkegruppene her til lands, og en rekke tolker påtar seg oppdrag både for offentlige etater og

som konferansetolker. Det er imidlertid viktig ikke å underslå ulikhetene. Yrket konferansetolk er veletablert og til dels regulert ved at der finnes utdanninger på høyt nivå som fører frem til dette yrket. Som regel dreier det seg om utdanning på Masternivå med svært strenge opptakskrav og med utsilingsprosesser underveis. Videre har de store internasjonale organisasjonene egne opptaksprøver med svært smalt nåløyne. Det sier seg selv at personer med en slik utdanningsbakgrunn har all interesse av å dyrke sitt særpreg og å fremheve sin kompetanse. Det har ofte ført til en litt nedlatende holdning til tolker som ikke har samme bakgrunn, og da kanskje særlig mot tolker som jobber i offentlig tjeneste, som påtar seg oppdrag av betraktelig lavere status (legebesøk, politiavhør og lignende). Konferansetolkene har, i kraft av sin utdanning, en svært sterk yrkesidentitet og har en internasjonal organisasjon i ryggen som forsvarer tolkenes rettigheter både med hensyn til lønnsbetingelser og arbeidsforhold ellers. Når det gjelder tolker som arbeider i offentlig tjeneste, har vi med en mye mer heterogen gruppe å gjøre. Strømmen av utenlandske borgere som kommer til Norge fluktuerer i takt med den internasjonale politiske situasjonen. Der oppstår behov for tolketjenester for personer fra en lang rekke ulike språksamfunn. Mange av språkene er lite kjent i Norge. Ofte dreier det seg om språk som det ikke undervises i eller forskes på i Norge og som får dermed ikke samme status som de europeiske språkene. Mange av de som tilbyr tolketjenester er kommet bort i yrket nærmest ved en tilfeldighet ved at de har vært de eneste som har vært i stand til å tilby tjenestene. Tolkeyrket er ofte ikke et bevisst karrierevalg. Svært mange har lange utdanninger bak seg, men gjerne på helt andre fagfelt. For mange er tolkeyrket eneste måte å komme inn på arbeidsmarkedet på ettersom man har et naturlig fortrinn ved å beherske et sjeldent fremmedspråk. Tolkeyrket blir dermed ofte ansett som et springbrett til andre yrker som er mer relevante i forhold til utdanningsbakgrunn. Det sier seg selv at yrkesidentiteten er ofte svak i denne kategorien. Lønnen har vært relativt lav og arbeidsbetingelsene har tildels vært dårlige. Tolkene har ofte utviklet sine egne arbeidsmetoder og mange har hatt liten anledning til å konferere med kollegaer. Det har med andre ord vært få felles normer når det gjelder måten yrket utføres på. De nye utdanningstilbudene til tolker i offentlig tjeneste vil bidra til å snu denne trenden.

3. Etske aspekter

Der er imidlertid andre mer fundamentale forskjeller mellom de to tolkekategoriene. Det man generelt betegner som tolking i offentlig tjeneste består hovedsakelig i å tolke mellom individer som ikke behersker landets offisielle språk og representanter for offentlige etater. Det dreier seg dermed om situasjoner hvor maktfordelingen mellom de to partene er svært skjev, og hvor tolken ofte får tilgang til sensitive opplysninger om enkeltpersoner. Det sier seg selv at tolker som påtar seg denne type oppdrag må være svært bevisste på de etiske problemene som kan oppstå i slike situasjoner og hvilken rolle de selv skal spille. I tillegg må tolken ha klart for seg brukernes krav på personvern og ha et svært bevisst forhold til taushetsplikt. En bevisstgjøring av tolkens rolle er desto mer viktig når man vet at de som rekrutteres til tolkeoppdrag og tolkebrukerne ofte tilhører samme minoritetsgruppe, og vil derfor ofte måtte forholde seg til hverandre i helt andre sammenhenger og i andre roller. Ofte vil tolken møte individer som befinner seg i vanskelige livssituasjoner, noe som kan oppleves som en stor psykisk belastning for tolken. En person som kastes ut i tolkerollen uten noen form for opplæring og med lite kontakt med fagfeller vil uforvarende kunne bryte en rekke etiske regler. Er tolkebrukerne i tillegg lite bevisste på tolkens rolle, er faren for uprofesjonell opptreden desto mer til stede.

Selv om en konferansetolk er underlagt den samme taushetsplikten som tolker i offentlig tjeneste, er konteksten en helt annen. Det dreier seg som regel om møter mellom likemenn, i den forstand at maktfordelingen er noenlunde lik. Videre er det ikke individer, men en sak av felles interesse som står i fokus. Tolken blir dermed sjelden konfrontert med sensitive opplysninger om enkeltindivider. Tolkningen foregår som oftest i større forsamlinger, noe som skaper større avstand mellom tolken og tolkebrukerne. Dreier det seg om simultantolking, hvor tolkene sitter i tolkekabiner, vil der ofte ikke være noe personlig kontakt mellom tolk og tolkebrukerne. En konferansetolk vil dermed ikke møte de samme etiske dilemmaene som en tolk i offentlig etat, og mens etikk har en stor og naturlig plass i utdanningen for tolker i offentlig etat, er dette aspektet ved tolkingen mer eller mindre fraværende fra konferansetolkutdanningen.

4. Tolketeknikk

En annen svært vesentlig forskjell mellom de to tolkekategoriene er kravene til tolketeknikk. I offentlig tjeneste er det som regel lite bevissthet rundt måten tolken utfører sitt arbeid på rent teknisk. Ofte vil tolkeoppdraget gå ut på å tolke en dialog, hvor lengden på sekvensene som regel er kort. Denne metoden, som ikke krever noen spesielle tolketekniske ferdighetene, vil tolken da også benytte i andre typer tolkesituasjoner. Etersom tolkebrukerne som regel har få forventninger til tolkens tekniske ferdigheter, vil vedkommende ha lite motivasjon for å videreutvikle sin tolketeknikk. I tillegg har det tidligere ikke vært noe forum for erfaringsutveksling, og tolkene har ofte ikke hatt noen rollemodeller eller forestillinger om den optimale tolkeprestasjonen. Siden ingen av de andre deltakerne i tolkesituasjonen er i stand til å vurdere tolkens prestasjon fullt ut, vil tolken lett kunne legge seg til uvaner som ikke blir korrigert.

For konferansetolken er situasjonen en helt annen. Tolkebrukerne tilhører som regel høystatusgrupper - for eksempel politikere, forretningsfolk, forskere – som er vant til å stille høy krav til de tjenestene de bestiller. Bruk av tolk er en relativt dyr investering, og forventningene til resultatet blir tilsvarende høye. Er tolken lite effektiv, vil det kunne slå uheldig tilbake på den av partene som har vært ansvarlig for rekruttering av tolken. Tolken inngår ofte som en del av en større pakke, og bidrar dermed til helhetsinntrykket av konferansearrangøren. Feil som begås, vil avdekkes lettere enn i et møte mellom to personer, og vil i verste fall kunne føre til at konferansen går i stå. En dårlig tolkeprestasjon vil dermed føre til prestisjetap for flere enn selve tolken. I de fleste tolkesituasjoner er tolking i korte sekvenser av den typen man bruker i dialogtolking en lite hensiktsmessig metode. Valget vil som regel stå mellom konsekutivtolking, dvs. tolking i lengre sekvenser eller simultantolking. Sistnevnte variant gjør det mulig å gjennomføre møter uten at tolkingen fører til økt tidsbruk, men krever derimot teknisk utstyr (tolkekabiner, mikrofoner) som fordyrer tjenesten. Dreier det seg om tolking i et møte hvor et fåtall personer trenger tolk, er hvisketolking et rimeligere, men ikke fullgodt, alternativ.

Konferansetolkutdanningen består i en ferdighetstrening i teknikker som studentene vanskelig kan tilegne seg på egenhånd. En utdannet konferansetolk har dermed en spesialkompetanse som skiller vedkommende fra andre som behersker fremmedspråk på høyt nivå. Opptaksprøver til slik utdanning har ikke bare som formål å vurdere språkkunnskapene, men også andre egenskaper hos kandidatene, først og fremst analytiske evner og rask reaksjonsevne. Den mest grunnleggende ferdigheten som oppøves under utdanningen, er

evnen til å tolke nøyaktig. Når denne er godt innarbeidet, er neste skritt å arbeide med utholdenhet, dvs. evnen til å tolke nøyaktig i lengre sekvenser (konsekutivtolking). Opplæring i simultantolking vil først finne sted når tolkestudentene mestrer konsekutivtolking fullt ut. Videre oppøves evnen til å oversette skriftlige dokumenter muntlig. Gitt at en konferansetolk ofte får oppdrag innenfor svært mange ulike områder, er det mindre relevant å tilegne seg terminologi innenfor klart avgrensede fagområder. Det er snarere evnen til å innhente, og å nyttegjøre seg, relevant dokumentasjon i forkant av en konferanse som må oppøves.

Selve konferansetolkeutdanningen er dermed vesensforskjellig fra den utdanningen som tilbys tolker i offentlig tjeneste. Det bør den også være gitt de forskjellene mellom de to kategoriene som jeg har påpekt ovenfor. Det er derimot ikke slik at konferansetolkopplæringen er helt uten overføringsverdi.

Det sier seg selv at innenfor rammen av et 30 studiepoengskurs hvor det nødvendigvis må være sterkt fokus på de etiske sidene ved tolkerollen, samt på terminologi innenfor relevante fagområder, er der relativt lite plass til rent tolketekniske emner. Videre er det klart at mange tolker aldri vil få behov for de mer avanserte tolketeknikkene. Kjennskap til disse, og til fordelene og ulempene med de ulike teknikkene, er imidlertid nyttig, ikke minst for å bevisstgjøre tolkestudentene om deres egne begrensninger. Dette er særlig viktig i et land som Norge, hvor tolkebrukerne ofte ikke har klart for seg grensegangen mellom de ulike formene for tolking. En tolk kan dermed lett havne i en situasjon hvor det forventes en helt annen type prestasjon enn vedkommende er i stand til å yte.

Opplæring i den mest grunnleggende tolkeferdigheten, nøyaktighet, er imidlertid like avgjørende for en tolk i offentlig tjeneste som for en konferansetolk. Fokus på å overføre budskapet uten å forvrengte, legge til eller trekke i fra noe, er for øvrig uløselig knyttet til det tolkeetiske. I det følgende skal jeg kort skissere hva en slik trening bør bestå av.

Et menneske i normal lyttemodus er sjelden i stand til å gjengi et budskap vedkommende har hørt på en nøyaktig måte. Hvor stor del av budskapet som kan videreformidles, vil avhenge av en rekke faktorer, bl.a. kunnskap om, og interesse for emnet, hvor oppmerksom vedkommende har vært i lyttfasen, og forekomsten av ulike støykilder. En første etappe i opplæringen vil derfor bestå i å bevisstgjøre om hvordan disse ulike faktorene spiller inn, gjennom ulike typer øvelser. Denne prosessen vil som regel avsløre at hovedproblemet ofte ikke er utelatelse, men at man i en situasjon hvor man skal gjengi en annen persons budskap har tendens til å legge til informasjon og å forvrengte budskapet uten å være klar over det. En bevisstgjøring om de kognitive prosesser som settes i gang, og hvordan mening skapes i en normal kommunikasjonssituasjon, er en forutsetning for å forstå hvordan "tolkemodus" skiller seg fra en normal lyttemodus. Som vanlig lytter vil man sortere ut den informasjonen man synes er relevant, og se bort i fra resten. Mye av denne prosessen skjer ubevisst ved selektiv persepsjon. I tillegg vil en som vanlig lytter hekte den nye informasjonen på informasjon man allerede sitter inne med, slik at det danner seg en helhet. Man vil således kanskje ikke kunne skille den informasjon man har mottatt i en gitt kommunikasjonssituasjon fra den øvrige kunnskapen man har om emnet. Skal man så gjengi budskapet, er faren for at man legger til ting som ikke var med i det opprinnelige budskapet stor. Når man lytter med det mål for øye å tolke budskapet, må man være seg bevisst disse prosessene og lytte på en helt annen måte. Forskjellen ligger naturlig nok i at man i tillegg til å lytte må jobbe aktivt med å lagre informasjonen på en slik måte at en vil være i stand til å gjengi den nøyaktig. Dette krever en konsentrasjon langt utover det man mobiliserer i en vanlig kommunikasjonssituasjon. Det er

derfor viktig å bruke korte sekvenser i begynnelsen av opplæringen for så å øke utholdenheten etter hvert. Et viktig mål ved opplæringen er å utvikle studentenes analytiske evner. Enhver tekst, muntlig som skriftlig, har en indre sammenheng. Å avdekke de ontologiske relasjonene mellom de ulike delene av teksten vil være til stor hjelp for hukommelsen. Under selve lytteprosessen må tolken altså foreta en form for diskursanalyse av budskapet.

Når et lengre budskap deles opp i korte sekvenser, vil de ontologiske relasjonene ofte gå tapt. Budskapet fungerer ikke på samme måte som helhetlig tekst. Dette gjelder også ved dialogtolking. Det er derfor viktig også innenfor opplæring av tolker som skal arbeide i offentlig tjeneste, å utvikle tolkens evne til å tolke lengre sekvenser. Det bør i minst mulig grad være tolkens begrensede hukommelse som setter premissene for hvor lange sekvensene blir. Det er ikke dermed sagt at sekvensene bør bli så lange som mulig. Der er flere faktorer som spiller inn, i første rekke tolkebrukernes behov og ønsker.

I konferansetolksammenheng vil sekvensene kunne bli flere minutter lange, noe som krever utholdenhetstrening i store mengder og over lang tid. Å tilstrebe noe tilsvarende innenfor rammen av et 30 studiepoengskurs ville selvsagt være altfor ambisiøst og lite formålstjenlig tolkeoppgavene tatt i betraktning.

Et visst innblikk i de notatteknikkene som benyttes i konferansetolksammenheng er imidlertid nyttig. Øvelse i notatteknikk forutsetter at studenten allerede har opparbeidet seg en viss ferdighet i tolking. Særlig viktig er det at tolken har lært seg å stole på sin egen hukommelse. Notatene skal ikke erstatte hukommelsen, men fungere som "knagger" informasjonen kan hektes på. Det er derfor avgjørende at tolken vet hvordan hukommelsen fungerer for å vurdere hva som må noteres. Notatene er et personlig redskap, som kan variere sterkt fra en tolk til en annen. Selve grunnprinsippene er imidlertid felles. Notatene gjenspeiler budskapets struktur, herunder de ontologiske relasjonene mellom de ulike delene. Det er svært vanlig å bruke en kombinasjon av symboler og ord. Symbolene har den fordelen at de er språkuavhengige og ordklassenøytrale. Bruk av symboler i stedet for ord vil dermed hjelpe tolken til å frigjøre seg fra de språklige virkemidlene som ble brukt i kildespråket, noe som er avgjørende for å kunne finne de mest adekvate uttrykksmåtene i målspråket. Konferansetolker som har vært gjennom samme utdanningen, vil gjerne ha en rekke felles symboler som de har lært under studiene. De fleste utvikler i tillegg egne symboler etter behov. Disse kombineres på ulike vis for å sammenfatte et sakskompleks. De utformes slik at man ved et raskt blikk kan gripe hele saken. Notatene er ikke lineære, og har mer til felles med tankekart enn med løpende tekst. Mestrer man notatteknikk fullt ut, vil notatene være til stor hjelp under tolking av lengre sekvenser. Noterer man ukritisk, vil imidlertid bruk av notater kunne hindre en i å utvikle seg til å bli en god tolk. Det er derfor viktig at øvelse i notatteknikk ikke innføres for tidlig i opplæringen.

Brorparten av all konferansetolking foregår simultant. For mange vil opplæring i konsekutivtolking i første rekke være en nødvendig etappe i opplæringen i simultantolking. Selv om det dreier seg om svært forskjellige teknikker, er det å beherske konsekutivtolking til svært stor hjelp for å utvikle de ferdighetene som trengs i simultantolking. Hukommelsen spiller naturlig nok mindre rolle når man tolker simultant, men den aktive analysen av budskapet er en forutsetning for god simultantolking. I tillegg må evnen til å gjøre to ting på en gang oppøves: evnen til å lytte til et budskap samtidig som man formidler det på et annet språk. Det er viktig at disse to prosessene holdes atskilt. Tolkingen kan ikke begynne før tolken har klart for seg hva taleren ønsker å si. Distansen til det opprinnelige budskapet må

avpasses til den type informasjon som gis. Når det er snakk om oppramsinger og lignende, som ikke krever noen videre analyse, er det mest hensiktsmessig å legge seg tett opp mot taleren. Er budskapet mer komplisert, må tolken holde lengre avstand.

Simultantolking er svært krevende ettersom det er flere kognitive prosesser som settes i gang samtidig. Tolkingen foregår i tolkekabiner, og tolken får lyden direkte inn på øret gjennom høretelefoner, for å unngå alle støykilder. Her óg er det viktig å trene på utholdenhet. I konferansetolksammenheng er det vanlig å arbeide to sammen, slik at tolkene arbeider en halv time og får så en halvtimes pause.

Simultantolking brukes i svært begrenset grad i tolking i offentlig tjeneste, som regel i sammenheng med tolking i retten. Opplæringen krever videre teknisk utstyr som få læresteder besitter. Det er imidlertid viktig å gjøre studentene oppmerksomme på hvor krevende simultantolking er. Som nevnt innledningsvis, er konferansetolkene godt organiserte og i stand til å kreve gode arbeidsbetingelser. Når det gjelder simultantolking, innebærer dette tilfredsstillende teknisk utstyr, god sikt til taleren og at en ikke skal tolke mer enn en halv time uten pause. Ettersom tolker i offentlig tjeneste ikke har den samme sterke forhandlingsposisjonen og manglende erfaring med hva simultantolking innebærer, vil det lett kunne oppstå situasjoner hvor rammebetingelse er slik at tolken umulig kan utføre arbeidet på en tilfredsstillende måte.

5. Konklusjon

Som det fremgår av det ovennevnte, er det en rekke faktorer som gjør at utdanning av tolker i offentlig tjeneste må ha et annet fokus enn den utdanningen konferansetolker gjennomgår. Kravene som stilles ved rekrutteringen til utdanningen er lavere, noe som er betinget av markedssituasjonen. Kravene til tolketekniske ferdigheter må derfor nødvendigvis være mye lavere. Når det er sagt, er det samtidig viktig å gi et innblikk i hvilke ferdigheter det er mulig å utvikle, slik at de som satser fullt ut på dette yrket kan utvikle sin kompetanse og bli i stand til å påta seg flere typer oppdrag.

Det er for øvrig interessant å merke seg at tolking i offentlig tjeneste er i ferd med å utvikle seg til å bli et eget forskningsfelt, med egne internasjonale konferanser. Det er et tverrfaglig forskningsområde som ennå ikke har funnet sin identitet, men innleggene på disse konferansene viser at hovedfokus også her er på de etiske problemstillingene og behovet for å profesjonalisere yrkesutøverne. Det skiller seg dermed sterkt fra det som hittil har vært rådende innenfor "interpretation studies", hvor vinklingen har vært lingvistisk. Selv om det er naturlig at man ønsker å gi dette nye forskningsfeltet en egen identitet, vil det være svært uheldig om de tolketekniske sidene ved tolking i offentlig tjeneste skulle bli marginalisert.